Дзяржаўная ўстанова дадатковай адукацыі
«Цэнтр творчасці дзяцей і моладзі Салігорскага раёну»

Выраб цацкі-свістулькі "Конік" па традыцыйнай тэхналогіі

занятак па дэкаратыўна-прыкладному мастацтву

Пратасеня Мікалай Аляксеевіч
педагог дададковай адукацыі,
кіраўнік Заслужанага аматарскага калектыву РБ студыі "Скарбонка"

Салігорск 2023

Мэта: фарміраванне ўменняў і навыкаў работы ў тэхніцы традыцыйнай беларускай керамікі, актывізацыя пазнавальнай дзейнасці і творчай актыўнасці навучэнцаў з дапамогай уключэння іх у практычную дзейнасць па вырабу цацкі-свістулькі “Конік”.

Задачы:

Адукацыйныя:

- пазнаёміць з гісторыяй развіцця і характэрнымі асаблівасцямі беларускай народнай керамікі, з творчасцю вядомых майстроў;
- пашырыць веды аб цацках-свістульках на Беларусі;
- навучыць тэхналогіі вырабу глінянай цацкі-свістулькі;
- удасканальваць уменні і навыкі лепкі з гліны;
- паўтарыць асновы стылізацыі зааморфных вырабаў;
- сфарміраваць уменні творча прымяняць народныя тэхналогіі ў сучасных умовах;
- вызначыць асаблівасці Салігорскай глінянай свістулькі.

Развіваючыя:

- развіваць творчую актыўнасць і здольнасці навучэнцаў шляхам стварэння цацкі-свістулькі;
- актывізаваць зрокавую памяць, вобразнае ўяўленне, мастацкую фантазію;
- фарміраваць зацікаўленасць да стварэння цацкі, маючай нацыянальную адметнасць, гісторыка-культурную значнасць і мастацкую каштоўнасць.

Выхаваўчыя:

- выхоўваць эмацыянальную спагадлівасць, жаданне займацца творчасцю;
- стымуляваць захаванне каштоўнасных адносін да народнага мастацтва, нацыянальных традыцый, імкнення да іх творчага засваення і захавання;
- садзейнічаць фарміраванню калектывізму і ўзаемадапамогі;
- ствараць умовы для выхавання патрыятычных адносін да сваёй Радзімы;
- выхоўваць акуратнасць, цярпенне, працавітасць.

Тып занятку: камбінаваны.

Метады навучання: славесны, наглядны, практычны.

Метадычны матэрыял: план занятку, інструкцыйныя карты,

Матэрыялы і інструменты: гліна, шлікер, качалка, дошчачка, лінейка, стэк-праколка (універсальны), дапаможная палачка з дрэва цыліндрычнай формы дыяметрам 7-10 мм і даўжынёй 7-12 см з акругленым канцом.

Ход занятку

Падрыхтоўчы этап

Арганізацыйны момант.

Добры дзень, хлопчыкі ідзяўчынкі. Я – педагог дзяржаўнай установы дадатковай адукацыі «Цэнтр творчасці дзяцей і моладзі Салігорскага раёну», кіраўнік Заслужанага аматарскага калектыву Рэспублікі Беларусь студыі “Скарбонка” Пратасеня Мікалай Аляксеевіч.

Мэтавая ўстаноўка.

1.Знаёмства з тэмай і мэтай майстар-класа.

Тэма нашага занятку “Выраб цацкі-свістулькі “Конік” па традыцыйнай тэхналогіі”. Сёння вы даведаецеся аб гісторыі ўзнікнення беларускай цацкі, яе разнавіднасцях, асаблівасцях вырабу свістулек, і навучыцеся ствараць цацку-свістульку “Конік”.

Тэхналагічны этап

Арганізацыя пазнавальнай дзейнасці.

1. Гісторыя глнянай цацкі.

Першыя цацкі, знойдзеныя пры раскопках, былі вельмі падобнымі да прылад працы, прадметаў побыту, іх выраблялі з простых прыродных матэрыялаў з мэтай авалодвання дзецьмі навыкамі будучай дзейнасці. У археалагічных вынаходках на тэрыторыі Беларусі цацкі трапляюцца, пачынаючы з неаліту – апошняга перыяду каменнага веку, г.зн. з часу пашырэння ў першабытных плямёнаў керамікі. Ганчарным промыслам амаль заўсёды спадарожнічаў выраб гліняных цацак. Сярод іх бразготкі – пустацелыя гліняныя шарыкі, яйкі з каменьчыкамі ўнутры, фігурныя цацкі-свістулькі (Дадатак 1).

Праз цацку малому ў гульнёвай форме перадаваўся як працоўны, так і духоўны вопыт народа – праз вобразы цацак дарослыя як бы падрыхтоўвалі дзяцей да самастойнага жыцця. Набор цацак у сялянскіх дзяцей у XIX і нават ў сярэдзіне XX стагоддзя быў вельмі сціплы. Пакупная цацка рэдка трапляла ў дзіцячы быт. Цацкі былі самаробныя, зробленыя бацькамі ці старэйшымі дзецьмі. Падрастаючы, дзеці рабілі сабе цацкі самі.

У Беларусі да самых распаўсюджаных народных цацак адносяцца цацкі, зробленыя з гліны. Гліняныя цацкі ствараюцца прасцейшымі прыёмамі лепкі і вызначаюцца ўмоўнасцю форм і вобразаў. Выявы гэтых фігур статычныя, з акруглымі ножкамі і стромкімі шыямі. Абагуленасць формы, выразнасць сілуэта, мінімальная пластычная трактоўка вобраза без непатрэбных дэталяў, манументальная цэльнасць канструкцыі без лішкаў каляровага аздаблення і, у той жа час, цеплыня і непасрэднасць у падачы вобраза – такая яна, народная цацка.

2. Маляўнічыя вобразы цацак-свістулек.

Навучэнец у беларускім народным касцюме:

А заплакала дзіцятка,
У свістульку свішча татка.
Вось дык забаўка, здаўна
З гліны робіцца яна.

(Навучэнец свісціць у свістульку-коніка).

Цацкі-свістулькі ў даўнія часы выкарыстоўвалі як рытуальныя фігуркі, звязаныя з абрадамі каляндарных сельскагаспадарчых святаў, якія суправаджаюцца свістам, адсюль і свістулькі. Вядомая з старажытнасці і абярэжная функцыя свістулек. Па славянскіх паняццях, свіст адганяе «нячыстую сілу», злых духаў. Цацкі з гліны ствараліся без імкнення перадаць анатамічныя асаблівасці, досыць было адной-дзвюх дэталяў, каб атрымаць каня, які адрозніваецца ад каровы. Любімымі ў народзе былі вобразы каня, аленя, мядзведзя, птушкі, вершніка, барана, казла.

Птушкі – вестуны вясны, лета і багіні Маці-Зямлі. Казёл спрыяў ураджаю, уяўляў сабой добрую сілу. Карова і баран былі сімваламі ўрадлівасці і магутнасці. Алень – сімвал багацця і ўдалага шлюбу. У аснове ўсіх народных гліняных цацак ляжаць тры вобразы: конь, птушка і баба. З іх з нязначнымі зменамі ствараліся іншыя. З птушкі нараджаюцца ўсе свісцячыя цацкі. Конь можа ператварыцца ў карову, казу або барана. Баба становіцца асновай многафігурных кампазіцый, або трактуецца па-рознаму ў месцах пражывання цацачных промыслаў.

Колер, як і форма ў народнай цаццы, мае сімвалічнае значэнне. Чырвоны – агонь, сонца, колер зямлі. Жоўты – колер хлебнай нівы і зноў сонца. Зялёны – раслінны арнамент, сімвал адраджэння жыцця.

3. Асаблівасці вырабу свістулек.

Свістулька – гэта своеасаблівы полы керамічны выраб. У ім ёсць свістковае прыстасаванне і могуць быць гукавыя адтуліны (мал. 1). Гук (свіст) у свістульцы атрымліваецца за кошт выкарыстання фізічных уласцівасцей паветра. Струмень паветра, які мы, выдыхаючы, накіроўваем у свістульку, пападае ў паветраны канал, потым – у паветраную камеру, пасля – на язычок свістковай адтуліны і падзяляецца язычком на два патокі. Адзін з іх праходзіць на глыбіню рэзанатарнай камеры нашай цацкі, а другі мае знешні напрамак. Ваганне гэтых патокаў стварае гук (свіст). Калі зрабіць у рэзанатарнай камеры 1-2 адтуліны, то, адкрываючы і закрываючы іх, мы будзем змяняць ціск паветра ў сярэдзіне камеры і хуткасць вагання паветраных патокаў (вышыню гуку).

Практычная частка.

1. Прадстаўленне матэрыялаў для работы.

Для работы нам спатрэбяцца наступныя інструменты і матэрыялы: дошчачка, губкі, гліна, стэк-праколка (універсальны), дапаможная палачка з дрэва цыліндрычнай формы дыяметрам 7-10 мм і даўжынёй 7-12 см з акругленым канцом. У дапамогу вам – тэхналагічная карта паслядоўнасці вырабу цацкі-свістулькі (Дадатак 2).

2. Паслядоўнасць выканання цацкі-свістулькі “Конік”.

1. Цацка выконваецца з аднаго кавалка гліны памерам з запалкавы карабок. Кавалку гліны надаем форму кароткага цыліндрыка, можна яйка, у сярэдзіну якога ўстаўляем дапаможную палачку акругленым канцом трошкі далей за сярэдзіну нашай нарыхтоўкі. Гэтая палачка будзе ўтвараць паветраную камеру і дасць нам магчымасць смела ствараць (ляпіць) форму нашай цацкі, не баючыся расплюшчыць яе ўнутраную частку.
2. З загатоўкі расплюшчваем і адцягваем частку гліны на шыю і галаву нашага коніка, а з процілеглага боку (уздоўж палачкі) – на хвост-свісток. З ніжняй часткі загатоўкі адцягваем, адшчыпваем чатыры аднолькавыя атожылкі-ножкі.
3. Адцягваем больш шыю, робім яе дугой, намячаем галоўку. Ножкі лепім невялікімі выступамі акругленай формы. Хвост адцягваем на 2,5-3 см, робім яго цыліндрычнай формы.

Фізкультхвілінка

Устаньце, дзеткі, усміхніцеся,
Зямлі нашай пакланіцеся.
За шчаслівы дзень учарашні.
Усе да сонца пацягніцеся,
Улева, управа нахіліцеся,
Верацёнцам пакруціцеся.
Раз прысядзьце, два прысядзьце
І за парты ціха сядзьце.

4. Верхнюю частку шыі трохі расплюшчваем, адцягваем вушкі ў верхняй частцы галавы, робім іх невялікімі акруглымі выступамі. Фарміруем пластычную форму галавы коніка. На шыі праціскаем стэкам рысы, якія імітуюць грыву. На галаве перад вушамі робім невялікія выемкі, у якіх робім стэкам вочы нашага коніка. На пярэдняй частцы галавы праціскаем стэкам рысу, якая імітуе рот нашай выявы. Пасля больш канкрэтна прапрацоўваем усю форму вырабу і дэталі.
5. Дапаможнаю палачкаю, якая знаходзіцца ў сярэдзіне вырабу, пашыраем унутраную ёмістасць. Калі яна стане свабоднай, выцягваем палачку. Адтуліну з краю залепліваем глінай на 5-7 мм. У ніжняй частцы хваста на адлегласці 5-7 мм стэкам прарэзваем прамавугольную свістковую адтуліну на шырыню стэка. Лішак гліны можна дастаць стэкам або прыціснуць да задняй сценкі ўнутры свістка. Стэкам і пальцам расплюшчваем процілеглы край адтуліны, робім язычок вострым.
6. Плоскай часткай стэка паралельна язычку, крыху яго прыціснуўшы, у напрамку да задняй сценкі робім шчыліну на шырыню стэка. Глядзім, каб шчыліна – гэта паветраны канал – не забілася глінаю, калі будзем вымаць стэк. Трэба, каб струмень паветра, які будзе выходзіць з канала, пападаў на язычок, тады цацка будзе гучаць. Тон, вышыня гуку будзе залежыць ад велічыні рэзанатарнай ёмістасці. Калі яна маленькая, гук будзе больш моцны і высокі. Пры большай поласці, ён будзе ніжэйшым, глухаватым. У паветранай камеры, тулаве нашай свістулькі, можна зрабіць 1-2 адтуліны вострым канцом стэка. Закрываючы і адкрываючы іх пальцамі, можна мяняць вышыню гука.

Заключны этап

1. Цацкі старажытнасці – для сучаснага пакалення

Цацка-свістулька – гэта твор чалавечага інтэлекту, генетычная памяць культурных зносін грамадства, выраб, які ўвасобіў у сабе дзіцячую забаўку. Цацка-свістулька – адзін з першых флейтавых інструментаў, які стаў творам мастацтва.

Цяпер ствараецца шмат цацак-свістулек. Якой толькі формы, дызайну, дэкаратыўнага аздаблення яны не маюць! Але наша традыцыйная свістулька па-ранейшаму прыцягвае ўвагу сваёй прастатой, лаканічнасцю і непаўторным хараством (Дадатак 3).

2. Падвядзенне вынікаў.

Сёння мы з вамі здзейснілі падарожжа ў мінулае, пазнаёміліся з тэхнікай выканання складанай традыцыйнай беларускай цацкі-свістулькі і стварылі такую цацку, якую рабілі людзі шмат стагоддзяў назад. Гэта пасланне старажытнага чалавека, што дайшло да нас праз многія рукі пакаленняў, якія збераглі яго, не дазволілі яму знікнуць.

Рэфлексія. Конікі нашага настрою

А зараз мы з вамі даведаемся, з якім настроем вы сёння пакінеце наш ўтульны кабінет. Перад вамі ў скарбонке – рознакаляровыя конікі на падстаўках. Калі занятак вам вельмі спадабаўся – вы ставіце на дошчачку коніка чырвонага колеру, калі ў вас радасны сонечны настрой – ставіце коніка жоўтага колеру, калі вы поўныя жадання падзяліцца добрым настроем са сваімі сябрамі – ставіце коніка зялёнага колеру. Калі ваш настрой спалучае ўсе гэтыя ўласцівасці, можаце паставіць некалькі конікаў.

Дзякуй за работу!

Дадатак 1

Старажытныя гліняныя цацкі

Дадатак 2

Тэхналагічная карта

“Выраб цацкі-свістулькі “Конік” па традыцыйнай тэхналогіі”

Тэхналогия выканання	Прыклад
Кавалку гліны надаем форму кароткага цыліндрыка, можна яйка, у сярэдзіну якога ўстаўляем дапаможную палачку акругленым канцом трошкі далей за сярэдзіну нашай нарыхтоўкі.	
З загатоўкі расплюшчваем і адцягваем частку гліны на шыю і галаву нашага коніка, а з процілеглага боку (уздоўж палачкі) – на хвост-свісток. З ніжняй часткі загатоўкі адцягваем, адшчыпваем чатыры аднолькавыя ножкі.	
Адцягваем больш шыю, робім яе дугой, памячаем галоўку. Ножкі лепім невялікімі выступамі акругленай формы. Хвост адцягваем на 2,5-3 см, робім яго цыліндрычнай формы.	

Верхнюю частку шыі расплюшчваем, адцягваем вушкі ў верхняй частцы галавы, робім іх невялікімі акруглымі выступамі. На шыі праціскаем стэкам рысы, якія імітуюць грыву. На галаве перад вушамі робім невялікія выемкі, у якіх робім стэкам вочы нашага коніка. На пярэдняй частцы галавы праціскаем стэкам рысу, якая імітуе рот нашай выявы.	
Дапаможнаю палачкаю, якая знаходзіцца ў сярэдзіне вырабу, пашыраем унутраную ёмістасць. Адтуліну з краю залепліваем глінай на 5-7 мм. Стэкам і пальцам расплюшчваем процілеглы край адтуліны, робім язычок вострым	
Пасля ў ніжняй частцы хваста на адлегласці 5-7 мм стэкам прарэзваем прамавугольную свістковую адтуліну на шырыню стэка.	
Плоскай часткай стэка паралельна язычку, крыху яго прыцісноўўшы, у напрамку да задняй сценкі робім шчыліну на шырыню стэка. Глядзім, каб шчыліна не забілася глінаю, калі будзем вымаць стэк. Трэба, каб струмень паветра, які будзе выходзіць з канала, пападаў на язычок, тады цацка будзе гучаць.	

Дадатак 3

Цацкі-свістулькі ў творчасці навучэнцаў Заслужанага аматарскага калектыву студыі “Скарбонка”